

Dr. I L O N A J U K O N I E N Ė

Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos *Taisliaus augyminio* samanų genčių botaniniai komentarai

Rankraščio dalyje Eila II J. A. Pabrėža aprašo samanas (*Musci*), kurias žemaitiškai pavadina kerpėmis, įnešdamas daug painiavos. Dabartinėje lietuviškoje botaninėje literatūroje kerpėmis vadinami dumblio ir grybo simbiozėje gyvenantys organizmai, priskiriami ne augalų, bet grybų karalystei. Rankraštyje aprašomos *Musci frondosi et hepaticae* dabartinių autorių yra vadinamos lapsamanėmis ir kerpsamanėmis. Anot J. A. Pabrėžos, tai yra „kerpės lapūninės“ ir „kerpės samaninės“. Pirmaisiais tiek J. A. Pabrėžos, tiek dabar vartojamais pavadinimais pabrėžiama, jog tai augalai, turintys lapus. Tuo tarpu kerpsamanių pavadinimas į lietuvišką botaninę terminologiją, matyt, atkeliavo iš J. A. Pabrėžos rankraščio. Jis atsirado sujungus du žodžius – kerpė (taip J. A. Pabrėža vadino samanas) ir samana (tokį vardą jis davė vienai iš dažniausių kerpsamanių maršantijai). Jokio kito ryšio su kerpėmis ši samanų grupė neturi. Kitomis kalbomis jų pavadinimas atspindi gniužulinių kerpsamanių formos panašumą į kepenis – *Hepaticae* (lotyniškai), *liverworts* (angliškai), *Lebermoose* (vokiškai), *pečionočniki* (rusiškai), *wątrabowce* (lenkiškai).

II Eilos A dalyje aprašomi lapūninių kerpių, t. y. lapsamanių sandaros ypatumai. Daug dėmesio skiriama sporofito sandarai. Randame įvairių botanikų vartojamus „sėklų lizdo“, prilyginto dėžutei, kurioje subręsta samanų sporos, pavadinimus ir jų žemaitiškus vertimus, pvz.: puodas (*theca* Hedw.), terba (*capsula* Linn.), sėklinyčia (*pericarpium* Roth.), abrinas (*pyxidium* Ehrh.), alvė (*urna* D. C.), alvinas (*amphora* Ehrh.). Toliau, aprašant gentis, sporinė dažniausiai vadinama terba. Sporinę dengiantį gaubtuvėlį, kuris dažniausiai būna plaušuotas ar apaugęs plaukeliais, J. A. Pabrėža vadina šepšiu, sporinės angą žiopla, o peristomą (išaugų aplink sporinės angą visumą) – žioviu. Vėliau Taisliaus įvade (Prajove, spausdintos dalies 105 p. (LIII) peristomium įvardija žioris ar žiorys. Pastarąjį pavadinimą kaip prigijusio tarptautinio žodžio peristomas sinonimą siūlė vartoti J. Galinis (1984). Sporinės ar jos dalių pavadinimai labai svarbūs J. A. Pabrėžos samanomams duotuosiuose varduose, dažniausiai jie sudaro antrąjį vardų dėmenį, pvz., -šepšė, -terbė, -žiopla. Dažnai vardai tiesiog verčiami iš lotynų kalbos. Tik pavienėms samanomams duoti liaudiški (zuikrugis) vardai.

Genčių sąrašė, sekdamas Linėjaus sistema, J. A. Pabrėža samanas suskirsto į grupes pagal peristomo ir sporinės morfologinius ir anatominius ypatumus. Remiantis tik vienu požymiu, toje pačioje grupėje atsideria skirtingą sistematinę padėtį užimančios samanos. Tarkim į samanų grupę, kurių „terbos kiauryne aptaisytos, su dangteliu atkrintančiu, žioris nuogas“, t. y. sporinės be peristomo ir su nukrintančiu dangteliu, greta žaliųjų samanų patenka ir kiminiai. Dabar šios dvi samanų grupės priskiriamos skirtingiems aukšto rango taksonams (eilėms arba poklasiams).

Eiloje veislinėje 35 samanų gentims J. A. Pabrėža duoda žemaitiškus vardus. Rūšių sąrašė, be sandaros ypatumų, aprašomos ir samanų augavietės, tačiau nei prie vienos rūšies

aprašymo nėra duomenų apie jų paplitimą Žemaitijoje. Panašu, kad J. A. Pabrėža pats samanų netyrė, o tik davė vardus kitų autorių veikaluose paminėtoms samanoms. Sąrašė nemažai pastaruoju metu Lietuvoje neaptinkamų samanų genčių, kurias anksčiau yra paminėjęs J. Jundzilas (J. Jundziū, 1830). Tiesa, Vilniaus universiteto herbariume yra saugomi 42 J. A. Pabrėžos Žemaitijoje surinkti samanų pavyzdžiai (Kviklytė, Kalantaitė, 1962). Juose 23 rūšių samanos. Kaip rašė šį palikimą tyrinėjusios A. Kviklytė ir D. Kalantaitė, rinkinių etiketės buvo visai neužpildytos – be samanų vardų, radimo vietos ar datos. Prie viso samanų paketo pridėta bendra etiketė, nurodanti, kad jos rinktos Palangos apylinkėse. Rinkinyje yra penkių samanų rūšių – smulkiosios ašotės (*Blasia pusilla*), dirvoninės širmūnės (*Racomitrium canescens*), raudonosios brijos (*Bryum turbinatum*), tarpinės lapūnės (*Plagiomnium medium*) ir paprastosios šilsamanės (*Pleurozium schreberi*), – kurios nepaminėtos rankraščio rūšių sąrašė, pavyzdžiai.

Tiek skirstydamas samanas į grupes, tiek suteikdamas vardus, J. A. Pabrėža daug dėmesio skyrė sporofito (nelytinės samanų kartos) išoriniams požymiams.

Pirmai grupei priskiriamos samanos, kurių sporinių dangtelis neatsiskiria. Šioje grupėje viena gentis.

Pošėpšė (658). Šiuo vardu ir dabar vadinamos *Phascum* genties samanos, tik jos apimtis siauresnė. Kai kurios rūšys dabar priklauso *Pleuridium* (tripulės) genčiai. Šepšiu J. A. Pabrėža vadino sporinės gaubtuvėlį. Šiai samanų grupei būdingi maži, pliki gaubtuvėliai. Galbūt parinktas vardas su šiuo požymiu susijęs.

Antrai grupei jau priskirtos samanos, kurių dangtelis nukrinta. Toliau jos skirstomos pagal peristomo (žiovio) išsivystymą ir sandarą.

Samanų, kurios neturi žiovio, grupei priskiriamos trijų genčių samanos (659–662).

Gymnostomum (659) genties, kuriai J. A. Pabrėža duoda vardą plikžiopla, samanos Lietuvoje neaptinkamos. Pagal pateiktą rūšių sąrašą matyti, kad šiai genčiai priskiriamos ir pagal dabartinius autorius kitoms gentims priskiriamos Lietuvoje aptinkamos samanos – trumpastiebė potija (*Pottia truncata*) ir kriaušinė ilksnė (*Physcomitrium pyriforme*). Abi šios samanos peristomo neturi. Gali būti, kad žemaitiškas vardas yra lotyniško pavadinimo vertinys. Žiopla J. A. Pabrėža dar vadino žiovi („žiovis tas kiteip šaukas žiopla“).

Kertšerėmis pavadintos *Harrisonia* (660) genties samanos Lietuvoje pastaruoju metu neaptinkamos. Žinomos tik iš J. Jundzilo (Jundziū, 1830) raštų. Šiuolaikinėje botaninėje nomenklatūroje toks lotyniškas vardas suteiktas induočių augalų genčiai. J. A. Pabrėžos nurodoma samana *Harrisonia aquatica* dabar priskiriama *Anaetangium* genčiai. Tokią gentį nurodo ir J. A. Pabrėža (661), tik su dviem kitomis rūšimis – *A. pulvinatum* ir *A. ciliatum*, kurios savo ruožtu dabar priskiriamos *Gymnostomum* ir *Hedwigia* gentims. Lietuvoje aptinkama tik blakstienuotoji hedvigija (*Hedwigia ciliata*). Atveržioplėmis pavadintoms *Anaetangium* genties samanoms būdinga plati sporinės anga, kuri labai ryškiai matoma nukritus sporinės dangteliui.

Sphagnum (662) genties samanos dabar, kaip ir J. A. Pabrėžos rankraštyje, vadinamos kiminiais. Rūšių sąrašė išvardytos keturios kiminių rūšys, naujausių tyrimų duomenimis, Lietuvoje jų priskaičiuojama per trisdešimtį. Tiesa, J. A. Pabrėža nurodo net septynias smailialapio kimino atmainas. Nors kai kurios iš jų dabar traktuojamos kaip atskiros rūšys, visas jas susieti su dabartinėmis kiminių rūšimis gana sunku. Vilniaus universiteto herbariumo rinkiniuose buvo rasti du J. A. Pabrėžos surinkti kiminių (*S. acutifolium* ir *S. magellanicum*) pavyzdžiai (Kviklytė, Kalantaitė, 1962).

Į kitą stambią grupę sujungtos visų kitų lapsamanių genčių samanos, kurios turi išsivysčiusį peristomą. Jos dar suskirstomos pagal tai, ar žiovis sudarytas iš vienos, ar dviejų dantelių eilių.

Samanoms, kurių žiovis iš vienos dantelių eilės, priskiriamos 11 genčių samanos (663–673).

Iki šių dienų yra išlikęs J. A. Pabrėžos *Tetraphis* (663) genčiai duotas vardas keturdantė, taikliai nusakantis peristomo, kurį sudaro 4 danteliai, sandaros ypatumus. Šią peristomo sąvybę atspindi ir lotyniškas genties vardas.

Dabar pagal mėgstamas augavietes mėšlium vadinamą *Splachnum* (664) gentį J. A. Pabrėža vadino dvynute. Vėlgi galbūt pagal peristomo ypatumus – poromis išsidėsčiusius dantelius.

Encalypta (665) gentis didšepše tikriausiai buvo pavadinta dėl stambaus plaukuoto šioms samanomams būdingo sporinės gaubtuvėlio. Rūšių sąrašė pateikiama viena rūšis. Pastaruoju metu Lietuvoje žinomos dvi šiai genčiai priklausančios samanų rūšys, vadinamos grunės vardu. Vilniaus universiteto herbariumo rinkiniuose buvo rasti du J. A. Pabrėžos surinkti vienos rūšies – *Encalypta vulgaris* – pavyzdžiai (Kviklytė, Kalantaitė, 1962).

Grimmia (666) genties (dabar vadinama sulietuvintu lotynišku vardu) samanomams duodamas vardas mitršepšė. Tikriausiai dėl mažo ant sporinės užmauto į kepurę panašaus gaubtuvėlio. Rūšių sąrašė – dvi šios genties samanos. Viena iš jų – *Grimmia apocarpa* – dabartinių autorių priskiriama žiopsos (*Schistidium*) genčiai. J. A. Pabrėža aprašo tris šios rūšies atmainas. Ši samana, kaip ir *Grimmia* genties samanos, kurių dabar daugiau Lietuvoje žinoma, auga mažais kupsteliais ant akmenų.

Weisia (667) genties, rankraštyje pavadintos liuosdante, samanomams būdingas peristomas iš 16 nesuaugusių dantelių. Rūšių sąrašė dvi rūšys. Viena iš jų *Weisia lanceolata* dabartinių autorių priskiriama *Pottia* genčiai. Be J. A. Pabrėžos aprašytos *W. controversa*, Lietuvoje žinomos dar trys rūšys. Šiuo metu ši gentis vadinama sulietuvintu lotynišku vardu veisija.

Kutosūna (668⁺) pavadinta *Mashalocarpus* gentis dabartinėje samanų nomenklatūroje neegzistuoja.

Vieną iš Lietuvoje rūšių gausiausių samanų genčių *Dicranum* (668) J. A. Pabrėža vadina praskildante (dėl perskeltų peristomo dantelių). Dabar vartojamas *Dicranum* genties vardas dvyndantė. Iš 11 J. A. Pabrėžos aprašytų rūšių tik keturios (*D. scoparium*, *D. majus*, *D. rugosum*, *D. flagellare*) ir dabar autorių priskiriamos *Dicranum* genčiai. Kitos rankraštyje minimos rūšys perkeltos į skirtingas gentis: *D. bryoides*, *D. adiantoides*, *D. taxifolius* – skeltadantės (*Fissidens*), *D. heteromallum*, *D. cerviculatum* – dvyndantėlės (*Dicranella*), *D. glaucum* – balzganės (*Leucobryum*). Visoms šioms samanomams būdingi skelti peristomo danteliai. Aprašytoji *Dicranum virens*, dabartinių autorių priskiriama *Oncophorus* genčiai, naujausių tyrimų duomenimis, Lietuvoje neaptinkama. J. A. Pabrėžos sąrašė ši rūšis turbūt atsirado iš J. Jundzilo (J. Jundziū, 1830) raštų. *Dicranum* genties, nors ir siauresnės apimties, samanų rūšių Lietuvoje sąrašas dabar žymiai platesnis, žinoma 13 rūšių. Vilniaus universiteto herbariume esančiuose J. A. Pabrėžos rinkiniuose buvo rasta 15 pavyzdžių, kurie dabar priskiriami šioms rūšims: rainajai dvyndantei (*Dicranum bergeri*) (1 pvz.), Bonžano dvyndantei (*D. bonjeanii*) (8 pvz.), purijai dvyndantei (*D. polysetum*) (3 pvz.), paprastajai skeltadantei (*Fissidens adianthoides*) (1 pvz.), melsvajai balzgamei (*Leucobryum glaucum*) (2 pvz.) (Kviklytė, Kalantaitė, 1962).

Tarp dabartinių samanų vardų yra išlaikytas *Leucodon* (669) genties vardas balnadantė. Peristomo danteliai gelsvai balti. A. Minkevičius (1955) šią samana vadino baltadante. Lietuvoje žinoma viena, kaip ir J. A. Pabrėžos sąrašė, rūšis voverinė balnadantė (*Leucodon sciuroides*).

Didymodon (670) genčiai duotu vardu (kiek pakoreguotu – rankraštyje dvilipdantė) dvilypdantė dabar vadinama *Ditrichum* gentis. Pagal J. A. Pabrėžos pateiktą rūšių sąrašą iš keturių *Didymodon* genties samanų pagal dabartinį taksonominį suskirstymą po vieną priklauso dvilypdantės (*Ditrichum*), kuplės (*Distichium*), rausvutės (*Ceratodon*) ir didenės (*Didymodon*)

gentims. *Didymodon purpureus* rūšies (dabar *Ceratodon purpureus*) aprašomos net šešios atmainos. Visų šių samanų peristomo danteliai iki pat pagrindo skelti. Iš šios grupės samanų Vilniaus universiteto herbariume buvo rastas vienas J. A. Pabrėžos surinktas paprastosios rausvutės (*Ceratodon purpureus*) pavyzdys (Kviklytė, Kalantaitė, 1962).

Polytrichum (671) gentį J. A. Pabrėža pavadina liaudišku vardu zuikrugis. Sąrašė pateiktos aštuonios rūšys, dabartinių autorių priskiriamos trimis skirtingoms gentims. *P. commune*, *P. formosum*, *P. piliferum*, *P. juniperinum* ir dabar priskiriamos *Polytrichum* genčiai, *P. urnigerum*, *P. aloides*, *P. nanum* priskiriamos *Pogonatum*, o *P. undulatum* – *Atrichum* genčiai. Nors *Polytrichum* gentis dabar turi plačiai prigijusį gegužlinio vardą, J. A. Pabrėžos duotas zuikrugio vardas paliktas *Pogonatum* genties samanoms. Vilniaus universiteto herbariumo J. A. Pabrėžos rinkiniuose buvo rastas vienas plačialapio zuikrugio (*Pogonatum urnigerum*) pavyzdys (Kviklytė, Kalantaitė, 1962).

Syntrichia (672) genties virvelžioplė vardas taip pat duotas pagal būdingą peristomo požymį – labai ilgus susisukusius dantelius. Iš sąrašė pateiktų dviejų rūšių tik *Syntrichia ruralis* kai kurių dabartinių autorių priskiriama šiai genčiai. *S. subuluta* priskiriama minkštūnės (*Tortula*) genčiai.

Panašų ilgais susisukusiais danteliais peristomą turinčios *Barbula* (673) genties samanos J. A. Pabrėžos rankraštyje pavadintos barzdelžioplėmis. Dabar vartojamas trumpesnis vardas barzdė. Iš keturių rūšių tik dvi (*B. unguiculata* ir *B. convoluta*) dabartinių autorių priskiriamos *Barbula* genčiai, *Barbula muralis* dabar priskiriama *Tortula*, o *Barbula fallax* – *Didymodon* gentims. Vilniaus universiteto herbariumo J. A. Pabrėžos rinkiniuose buvo rastas vienas *Barbula* genties pavyzdys (Kviklytė, Kalantaitė, 1962).

Samanoms su dviem žiovio dantelių eilėmis priskiriama 14 genčių (674–687).

Orthotrichum (674) genties samanos turi stačius vidinio peristomo dantelius ir gana stambiais plaukeliais apaugusį gaubtuvėlį. Neaišku, kuri iš šių savybių nulėmė duodant vardą statplaukė. Iš pateikto keturių rūšių sąrašo viena (*O. crispum*) dabartinių autorių yra priskiriama garbuonės (*Ulotia*) genčiai. *Orthotrichum affine* J. A. Pabrėža pateikia tris atmainas, kurios dabar pripažįstamos kaip atskiros rūšys. J. A. Pabrėžos rankraštyje paminėta ir pastaruoju metu Lietuvoje neaptinkamų rūšių samanų, pvz., *Orthotrichum striatum* žinoma tik iš J. Jundzilo (J. Jundziū, 1830) raštų, *Orthotrichum rupestre* (pateikta kaip *O. affine* atmaina) Lietuvos teritorijoje iki šiol neužregistruota. Statplaukės vardas šios genties samanoms neprigijo, tačiau dabartinis šepšės vardas atkeliavo iš J. A. Pabrėžos rankraščio, kuriame dažnai naudojamas kaip sudurtinių samanų vardų dėmuo. Juostablakstienė (rankraštyje – juostablakstėnė) pavadinta *Neckera* (675) gentis. Vardas irgi turbūt susijęs su peristomo ypatybėmis. Šių samanų vidinis peristomas yra juostos formos, o išorinis dantelių pavidalo. Juostablakstienės vardas *Neckera* genties samanoms neprigijo, dabar jos vadinamos plusnės vardu. Rūšių sąrašė dvi rūšys. Viena Lietuvos miškuose ant senų medžių kamienų auganti plunksninė plusnė (*Neckera pennata*), kita iš J. Jundzilo (Jundziū, 1830) raštų žinoma garbanotoji plusnė (*Neckera crispa*). Tuo tarpu dar viena dabar Lietuvoje žinoma rūšis plokščioji plusnė (*Neckera complanata*) sąrašė yra kaip kitos – *Leskea* genties – rūšis.

Anomodon (676) genties, kuriai duotas vardas tarpdantablakstėnė, būdingas bruožas – blakstienoti vidinio peristomo danteliai. Rūšių sąrašė dviejų rūšių samanos, iš kurių viena (*Anomodon curtispendus*) pagal dabartinę nomenklatūrą priskiriama *Antitrichia* genčiai. Iš trijų dabar Lietuvoje žinomų *Anomodon* genties rūšių rankraštyje yra aprašyta tik *A. viticulosus*. Nė vienai iš šių genčių J. A. Pabrėžos duotas vardas neprigijo. Norminis *Anomodon* genties vardas dabar – kreivadantė.

Vandens samaną nertvę (*Fontinalis*) (677), kurios vidinio peristomo ataugėlės susijungusios pertvarėlėmis, J. A. Pabrėža pavadina tinklaplėve. Viena iš sąrašė pateiktų rūšių *Fontinalis*

falcata, dabar priskiriama *Dichelyma* genčiai, žinoma tik iš J. Jundzilo (J. Jundził, 1830) tyrinėjimų. Trieilė nertvė (*Fontinalis antipyretica*) dažna Lietuvos vandenų samana.

Grūšterbė (*Pohlia*) (678). Vardas duotas pagal kriaušės pavidalo sporinę. Sąrašė paminėta viena pastaruojų metu Lietuvoje neaptinkama samana *Pohlia elongata*. Pastaruojų metu Lietuvoje aptinkamos *Pohlia* genties samanos (*P. nutans*, *P. annotina*, *P. cruda*) paminėtos tarp *Bryum* genties rūšių. Dabar Lietuvoje priskaičiuojama 12 *Pohlia* genties rūšių. Gentis vadinama adaptuotu lotynišku vardu – polija.

Koptūršepšė (*Leskea*) (679). Šių samanų gaubtuvėlis dengia viršutinę sporinės dalį. Pagal Linėjaus nomenklatūrą tarp šios genties samanų patenka dabartinių autorių skirtingoms gentims *Neckera* (*Leskea complanata*), *Anomodon* (*L. attenuata*), *Amblystegium* (*L. subtilis*), *Pylaisia* (*L. polyantha*), *Homalothecium* (*L. sericea*) priskiriamos samanos. Iš *Leskea* genties dabar Lietuvoje žinoma viena rūšis *Leskea polycarpa*. Ji taip pat minima ir J. A. Pabrėžos *Leskea* genties rūšių sąrašė. Koptūršepšės vardas dabar nevartojamas nė vienai samanų genčiai. *Leskea* genties norminis vardas – rimenė.

Kulkterbė (*Bartramia*) (680). Vardas susijęs su sporinės forma. Dabar gentis vadinama sulietuvintu lotynišku vardu bartramija. Sąrašė nurodyta obuolinė bartramija (*Bartramia pomiformis*) pastaruojų metu Lietuvoje nerandama, žinoma tik iš J. Jundzilo (Jundził, 1830) raštų. J. A. Pabrėža jos radimo vietos nenurodo. Kita šios genties rūšis tiesialapė bartramija (*Bartramia ithyphylla*) priskiriama prie Lietuvoje išnykusių samanų.

Dantjunga (*Meesia*) (681) genties samanų būdingas bruožas – susijungusios vidinio peristomo ataugėlės. Dabar vartojamas sulietuvintas lotyniškas pavadinimas mezija. Rūšių sąrašė dvi pastaruojų metu Lietuvoje neaptinkamos samanos: ilgakotė mezija (*M. longiseta*) ir pelkinė mezija (*M. uliginosa*), žinomos tik iš J. Jundzilo (Jundził, 1830) raštų. Lietuvos, įskaitant ir Žemaitiją, žemapelkėse dabar aptinkamos tribriaunės mezijos (*M. triquetra*) sąrašė nėra.

Drobynžiorė (*Climacium*) (682). Tarp šios genties rūšių sąrašė minima ne tik Lietuvoje dažnai aptinkama palminė junetė (*Climacium dendroides*), bet ir pastaruojų metu kitai genčiai priskiriama gelsvoji šilksamanė (*Homalothecium lutescens*). *Climacium* genties norminis vardas – junetė.

Hypnum (683) genties vardas ludžiorė, kaip ir dronbynžiorė, turbūt taip pat susijęs su peristomo ypatybėmis. Rankraštyje šios genties sąrašė esančios 29 rūšys pastaruojų metu priskiriamos skirtingoms gentims: *Abietinella* (*H. abietinum*), *Amblystegium* (*H. serpens*), *Aulacomnium* (*H. palustre*), *Brachythecium* (*H. populeum*, *H. rutabulum*, *H. salebrosum*), *Calliergon* (*H. cordifolium*), *Calliergonella* (*H. cuspidatum*), *Campylium* (*H. stellatum*), *Ctenidium* (*H. molluscum*), *Drepanocladus* (*H. aduncum*), *Eurhynchium* (*H. praelongum*), *Hygrohypnum* (*H. molle*), *Hylocomium* (*H. proliferum*, *H. splendens*), *Isothecium* (*H. alopecurum*, *H. myurum*, *H. myosuroides*), *Plagiothecium* (*H. sylvaticum*), *Pseudoscleropodium* (*H. purum*), *Ptilium* (*H. riparium*), *Rhynchostegium* (*H. rusciforme*), *Rhytidiadelphus* (*H. squarrosus*, *H. triquetrum*), *Sanionia* (*H. uncinatum*), *Scorpidium* (*H. scorpioides*). Kai kurios kaip atskiros pateiktos rūšys, pvz.: *Hypnum splendens* ir *H. proliferum*, *H. alopecuroides* ir *H. myurum*, yra sinonimai. Priešingai, kai kurios rūšių atmainos dabar traktuojamos kaip rūšys ir priskiriamos netgi kitoms gentis. Pavyzdžiui, *Hypnum proliferum* (dabar priskiriama *Hylocomium* genčiai) atmainos *recognitum* ir *delicatulum* dabar yra atskiros *Thuidium* genties rūšys. Ludžiorės vardas nė vienai iš minėtų genčių nevartojamas. *Hypnum* genties norminis vardas – patisa. Iš šios grupės samanų Vilniaus universiteto herbariumo J. A. Pabrėžos rinkiniuose yra dabar dviem gentims priskiriami pavyzdžiai: kalkiamėgė auksotė (*Campylium chrysophyllum*) (1 pvz.) ir pelkinė dygutė (*Calliergonella cuspidata*) (1 pvz.) (Kviklytė, Kalantaitė, 1962).

Bryum (684) genties samanas J. A. Pabrėža pavadino silnyčiaus vardu. Pagal rūšių sąrašą genties apimtis daug platesnė nei dabar. Apimamos ne tik *Bryum*, bet ir *Pohlia* (*B. nutans*,

B. annotinum, *B. carneum*, *B. crudum*), *Leprobryum* (*B. pyriforme*), *Mnium* (*B. hornum*, *B. marginatum*), *Plagiomnium* (*B. cuspidatum*), *Rhizomnium* (*B. punctatum*), *Rhodobryum* (*B. roseum*) genčių samanos. Iš dabartinės *Bryum* genties paminėtos tik trys Lietuvoje dažniausios samanos sidabrinė brija (*Bryum argenteum*), velėninė brija (*B. caespiticium*) ir plaukinė brija (*B. capillare*). Šiuo metu Lietuvoje priskaičiuojama netoli dvidešimties *Bryum* genties rūšių. Nors pati *Bryum* gentis dabar vadinama sulietuvintu lotynišku vardu brija, tačiau silnyčiaus vardas suteiktas *Pseudobryum* genčiai. Vilniaus universiteto herbariumo J. A. Pabrėžos rinkiniuose buvo rasti penki pavyzdžiai iš įvairių čia minimų genčių: *Bryum turbinatum* (2 pvz.) ir *B. caespiticium* (3 pvz.) (Kviklytė, Kalantaitė, 1962).

Mnium (685) genčiai rankraštyje duotas vardas zavitterbė. Abi sąrašė pateiktos rūšys *M. palustre* ir *M. androgynum* pagal dabartinę nomenklatūrą priskiriamos *Aulacomnium* (tranšė) genčiai. Dauguma dabartinių *Mnium* genties rūšių J. A. Pabrėžos sąrašė priskiriamos *Bryum* genčiai. Vilniaus universiteto herbariumo rinkiniuose buvo rasti penki J. A. Pabrėžos surinkti pelkinės tranšės (*Aulacomnium palustre*) pavyzdžiai (Kviklytė, Kalantaitė, 1962).

Jautrusis perkūnrugis (*Funaria hygrometrica*) (686) J. A. Pabrėžos pavadintas virva. Matyt, dėl ilgo susisukusio sporogono kotelio. Tai dažna laužavietėse aptinkama samana. Vilniaus universiteto herbariumo J. A. Pabrėžos rinkiniuose buvo rastas vienas šios rūšies pavyzdys (Kviklytė, Kalantaitė, 1962).

Samanai *Buxbaumia* (687) J. A. Pabrėža davė gana sudėtingą vardą tribultžiova. Jos sporinė labai skiriasi nuo kitų samanų: asimetriška, suplota ir labai siaura anga. Sąrašė nurodoma viena smėlynuose auganti *Buxbaumia aphylla* (belapis sėmainis). Dabar Lietuvoje aptinkamas dar ir žaliasis sėmainis (*Buxbaumia viridis*), augantis ant pūvančios medienos.

II Eilos B dalyje aprašomos kerpsamanės. Visos jos priskirtos penkioms gentims. Plačiausios apimties yra *Jungermannia* (688) gentis, pavadinta kerpyčė. Ji apima beveik visas stuomenines kerpsamanes, kurios dabartinių autorių priskiriamos labai įvairioms gentims: *Frullania* (*Jungermannia dilatata*, *J. tamarisci*), *Porella* (*J. platyphylla*, *J. laevigata*), *Saccogyna* (*J. viticulosa*), *Nardia* (*J. scalaris*), *Chiloscyphus* (*J. polyanthos*, *J. bidentata*, *J. heterophylla*), *Calypogeia* (*J. trichomanis*), *Barbilophozia* (*J. barbata*), *Lepidozia* (*J. reptans*), *Ptilidium* (*J. ciliaris*), *Trichocolea* (*J. tomentella*), *Radula* (*J. complanata*), *Diplophyllum* (*J. albicans*), *Cephalozia* (*J. bicuspidata*, *J. connivens*), *Lophozia* (*J. excisa*, *J. ventricosa*, *J. setacea*, *J. incisa*), *Nowelia* (*J. curvifolia*), *Plagiochila* (*J. asplenioides*). Į ta pačią grupę patenka ir gniužulinės samanos iš *Pellia* (*J. epiphylla*), *Riccardia* (*J. multifida*), *Metzgeria* (*J. furcata*) genčių. Dauguma sąrašė nurodytų samanų rūšių ir dabar aptinkamos Lietuvoje, bet kai kurios, pvz., *Saccogyna viticulosa* ar *Diplophyllum albicans*, žinomos tik iš J. Jundzilo (J. Jundził, 1830) raštų. Nė vienai iš paminėtų genčių „neprilipo“ kerpyčės vardas.

Tik viena stuomeninė kerpsamanė *Lejeunea* (689), kuri pavadinta baištūcė (baistūcė), neištraukta į *Jungermannia* gentį ir pateikiama askirai. Lietuvoje šiuo metu aptinkama viena šios genties rūšis *Lejeunea cavifolia*. Sąrašė ji pateikiama kaip *Lejeunea serpyllifolia*. Dabar ši gentis vadinama plojėne.

Gniužulinių kerpsamanių gentį *Lunularia* (690) J. A. Pabrėža pavadino mėnelyte. Lietuvoje ši samana kol kas neaptinkama. Daugelyje Europos šalių ji priskiriama prie svetimžemių augalų rūšių. Dabar lietuviškas šios genties vardas panašus į J. A. Pabrėžos duotą – mėnulainė.

Lietuvoje labai dažna gniužulinė kerpsamanė *Marchantia* (691) J. A. Pabrėžos vadinama tiesiog samana. Tiesa, į šią gentį, be tipinės rūšies paprastosios maršantijos (*M. polymorpha*), taip pat įtrauktos dabar kitoms gentims *Conocephalum* (*M. conica*) ir *Reboulia* (*M. hemisphaerica*) priskiriamos gniužulinių kerpsamanių rūšys. Vilniaus universiteto herbariumo rinkiniuose buvo rasti penki J. A. Pabrėžos surinkti *Marchantia polymorpha* pavyzdžiai (Kviklytė, Kalantaitė, 1962).

Anthoceros (692) genčiai A. Pabrėžos duotas ylvaisės vardas išlikęs iki šiol. Dėl ypatingos sandaros šios samanų dabar išskiriamos į atskirą ylvaisūnų skyrių.

J. A. Pabrėža aprašo ir gniužulinių kerpsamanių gentį *Riccia* (693), kuriai duoda gabės vardą. Pastaruoju metu šiai genčiai pritaikytas sulietuvintas lotyniškas vardas ričija. Rūšių sąrašė dvi šios genties rūšys, dabar Lietuvoje žinomos septynios.

Dabartiniai lietuviški samanų pavadinimai pateikti pagal I. Jukonienę (2003), A. Minkevičių (1955), J. Naujalį ir kt. (1995).

LITERATŪRA

Jukonienė, Ilona, 2003: *Lietuvos kiminiai ir žaliosios samanų*, Vilnius: Botanikos instituto leidykla.

Jundził, Józef, 1830: *Opisanie roślin w Litwie na Wolynu, Podolu i Ukrainie dziko rosnących, iako i oswoionych*, Wilno.

Naujalis, Jonas, Kalinauskaitė, Nijolė, Grinevičienė, Milda, 2005: *Vadovas Lietuvos kerpsamanėms pažinti*, Vilnius: „Žodynas“.

Galinis, Vytautas, 1984: *Aukštesniųjų augalų sistematika*, Vilnius: Mokslas.

Minkevičius, Antanas, 1955: *Vadovas Lietuvos TSR miškų, pievų ir pelkių samanoms pažinti*, Vilnius.

Kviklytė Aušra, Kalantaitė Dalia, 1962: „J. A. Pabrėžos kerpių ir samanų rinkinys“, *LTSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Biologija*, 2, 65–73.